

Соціально-правовий захист дитинства в Україні: реалізація Конвенції ООН про права дитини

"Жорстокі закони Давніх Греції і Риму дозволяють вбити дитину. У середньовіччі рибалки сітями виловлюють тіла утоплених немовлят. У ХУП сторіччі в Парижі старших дітей продають жебракам, а маленьких перед собором Паризької богоматері роздають задарма. Це ще зовсім недавно. І досі дитину кидають, коли вона заважає.

Збільшується кількість дітей позашлюбних, покинутих, безпритульних, визискуваних, морально зіпсованих, третируваних. Закон захищає їх, але чи достатньою мірою? Багато чого змінилося на світі, старі закони потребують перегляду" – так писав у своїй книжці "Право дітей на повагу" Януш Корчак – дитячий лікар, письменник, педагог, людина великого серця, який свої знання, свій талант і своє життя віддав дітям [3, 96].

З великою тривогою і хвилюванням у своїх творах він писав про дітей, які потерпають від злиднів, нестерпних житлових умов, сімейних чвар і конфліктів, жорстокого ставлення дорослих і тим самим позбавлені права на щасливе дитинство.

Слід зазначити, що в Україні останім часом спостерігається сплеск інтересу до проблеми прав дитини, що обумовлюється кількома причинами: це інтеграція України в європейське співтовариство, побудова громадянського суспільства і правової держави, гуманізація освітньої парадигми.

Деякі актуальні проблеми щодо виявлення соціально-педагогічних умов реалізації прав дитини знайшли своє відображення у педагогічних працях, які стосуються: соціально-правового захисту дитини (З.Галковська, Н.Малярова, М.Несміянова та ін.); правового захисту й охорони здоров'я дітей (Т.Бойченко, О.Ващенко, Л.Сущенко та ін.); сімейно-правової політики (Г.Бевз, А.Капська, П.Синютка та ін.); історії розвитку прав дітей (В.Боцяновський, Ю.Василькова, Л.Волинець, Р.Доватор, С.Соловйов та ін.).

Разом з тим, серед широких верств населення ніхто з дорослих не знає про права дитини та їх застосування. Ще менше знають про свої права діти. Їм невідоме право на захист від втручання в особисте життя, про захист від викрадення, підневольної, непосильної, надмірної праці, сексуальної експлуатації.

Діти відзначають: дорослі ображають, погрожують, б'ють дітей. Разом з тим Законодавство України не встановлює відповідальності дорослих членів сім'ї за порушення прав дитини на недоторканість її особи, посягання на її честь і гідність. У країні зростає кількість проявів жорсткого ставлення в сім'ї. Немає механізму розгляду скарг дітей на погане та жстоке поводження з ними в сім'ї, школі. Діти не мають права подавати скарги та виступати ініціаторами судового позову.

Довгий час наше суспільство було побудоване на пріоритеті держави щодо людини. У державній політиці щодо дитинства утверджувався принцип вторинності. Усунення цих розбіжностей сьогодні є однією з гострих соціально-педагогічних проблем.

О.Сухомлинська виділяє три автономні чинники, які актуалізують проблему прав дитини й спонукають до її активного розгляду й розв'язання:

- ідеологічно-суспільний, обумовлений рухом українського суспільства й суспільної думки до громадянського, відкритого, "європейського" суспільства;
- соціальний: світ дитинства повністю залежить від світу дорослих, а тому соціальний статус дитини, способи її життєдіяльності, стосунки з дорослими мають перебувати в центрі уваги суспільства, усвідомлюватися як проблеми, що потребують найшвидшого розв'язання;
- психолого-педагогічний, пов'язаний із зміною ставлення до внутрішнього світу дитини, її інтересів, запитів, побажань, до культури дитинства.

Тому, стверджує О.Сухомлинська, "така складна, інтегрована, багаторівнева проблема, як права дитини, може розглядатися і розв'язуватися у різних контекстах, а саме:

соціологічний – віддзеркалення формаційних, станових, економічних умов і стилів життя дитини;

юридичний – закріплення певними законами й політико-правовими деклараціями правил, норм, стандартів і вимог до організації життєдіяльності дитини;

культурологічний – результат рівня розвитку суспільства, творчих сил і здібностей дитини, збережений у типах і формах організації її життя і діяльності;

етнологічний – у контексті поглядів і ставлення будь-якого народу до дитини;

демографічний – віддзеркалення кількості дитячого населення, народжуваності, смертності, охорони здоров'я, кількості охоплених дошкільним вихованням, освітою тощо;

історичний – як еволюція уявлень і понять про права дитини;

педагогічний – розгляд умов, шляхів, засобів і методів формування особистості, яка відповідає поставленій суспільній меті – загальному уявленню про права дитини" [6].

27 лютого 1991 р. Верховна Рада України ратифікувала Конвенцію ООН "Про права дитини." Україна увійшла в поле міжнародного контролю за виконанням конвенції на своїй території.

Основними положеннями Конвенції є:

- визнання, що дитина, через її фізичну та розумову незрілість вимагає спеціальної охорони і турботи, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження;
- визнання необхідності зростання дитини в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові й розуміння;
- визнання необхідності забезпечення умов для виконання сім'єю своїх функцій і обов'язків відносно розвитку й благополуччя всіх її членів і особливо дітей;

- визнання існування в усіх країнах світу таких дітей, які живуть у винятково важких і неадекватних для гармонійного розвитку соціальних умовах, що вимагає до них особливої уваги [2].

Україна є учасником й інших міжнародних угод та договорів, спрямованих на гарантування і захист прав та інтересів дитини.

Правовий статус дітей в Україні регулюється Кодексом про шлюб і сім'ю України, Законами України "Про охорону дитинства", "Про соціальну роботу з дітьми та молоддю", "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні", "Про попередження насильства в сім'ї", "Про державну допомогу сім'ям з дітьми", "Про освіту" та іншими законами та підзаконними актами.

В останні роки в Україні проводиться систематична робота щодо поліпшення законодавства, спрямованого на захист прав і інтересів дітей, охорону їх фізичного і духовного здоров'я.

Разом із тим, ситуація у сфері охорони дитинства в Україні потребує суттєвих змін у напрямі загального поліпшення становища дітей, захисту їх інтересів, адже сьогодні, на початку третього тисячоліття ми говоримо про дитячу безпритульність, жебрацтво та бродяжництво. Взагалі невідомо, скільки в Україні безпритульних дітей. Деякі урядовці називають цифру 32-35 тисяч [4], за даними МВС, у ході спеціальних рейдів у 2000 р. було виявлено 57 тис. безпритульних дітей. За даними ЮНІСЕФ, безпритульних дітей було 100 тис. [7]. Дві третини дітей – бродяжок – жебракують. І не останню роль в цьому відіграють дорослі, які втягують неповнолітніх в ганебний бізнес.

Майже всі бездоглядні діти не відвідують школу, хоча за віком мали б це робити. Ці діти не тиждень і не два не з'являються у школі. Є такі, що живуть на вулиці півроку – рік, а деякі і п'ять-сім років. Більшість "дітей вулиці" закінчила три-чотири класи, кожен п'ятий з опитаних не вміє читати, не знає грамоти і не вміє писати – кожен четвертий.

Усі діти вулиці мають хронічні та інфекційні захворювання, часто у них виявляють венеричні захворювання, у всіх без винятку педикульоз. Вони

травмовані психічно, більшість з них – токсикомани, або з наркотичною залежністю.

Ми з тривогою говоримо про проблему, про яку довгий час було не прийнято говорити. І хоч вона існує споконвіку, лише тепер психолого-педагогічна громадськість заговорила про факти жорстокості, насильства, агресії, які, на жаль, мають місце в сім'ях.

Насильство багатоліке і може виявлятися у найрізноманітніших формах: від прізвиська та образливого погляду до вбивства. На сьогодні прийнято розрізняти наступні види жорстокості стосовно дітей: фізичне насилля, емоційне чи психічне насилля, сексуальне насилля, байдуже ставлення до дітей, нехтування їхніми інтересами. До того ж акт насильства має місце навіть у тому випадку, якщо людина і не усвідомлює цього. Дуже часто діти і підлітки не можуть оцінити поведінку дорослих, оскільки не мають достатнього досвіду і знань про свої права. Якщо підліток виріс у сім'ї, де звичними є грубі образи на адресу один одного, брутальні слова та мат, то він сприймає це як норму і навряд чи відчуває себе жертвою.

Насторожує такий виявлений факт, що приблизно 2/3 хлопців та дівчат не відносять до насильства брудні лайки, ігнорування, 1/3 – не вважає за насильство постійні приниження, заборону на спілкування, примус, економічний контроль.

Хлопчики є носіями стереотипу розуміння насильства тільки як фізичного. Тому важливо приділити увагу участі хлопців у розв'язанні проблеми домашнього насильства, запровадити спеціальні інформаційні та освітні акції, що спрямовані на заміну гендерних стереотипів щодо домашнього насильства.

Ми є свідками того, що сімейне насильство набуло в Україні загрозливого поширення і злочинності жорстокості. Досить сказати, що понад 40% всіх вбивств в країні скоюється в сім'ях, а знаряддя вбивства – частіше за все кухонний ніж. Нещодавно радіо навело такі факти: у 2000 році наші чоловіки вбили 12 тисяч своїх дружин; 120 тисяч жінок звернулось зі скаргами на прояви насильства щодо них. Ще більше жінок, що потерпають від насильства в сім'ї, нікуди офіційно не скаржаться, терплять мовчки, щоб "не виносити сміття з хати", чи просто бояться

скаржитися. А відповідні державні органи, котрі зобов'язані долати прояви сімейного насилля, допомагати його жертвам, захищати їх, в більшості випадків ігнорують скарги цих жертв, ухиляються від будь-яких дій.

Про це змовчують засоби масової інформації. А деякі з них, особливо телебачення й кіно, навпаки, ведуть активну наступальну пропаганду аморальності, жорсткості, насильства, злочинності тощо і провокують й сімейне насильство. За деякими підрахунками в телепрограмах біля 80% передач демонструють сцени насилля.

Головними жертвами сімейного насилля є діти. І не тільки з боку батьків, а й з боку матерів: материнське насильство втричі перевищує батьківське. Постійно зростає кількість вбивств немовлят матерями, або викидання їх на смітники, в каналізацію, залишення на вокзалах, біля під'їздів, в парках або в пологових будинках.

Жахливий і дивний парадокс: потерпаючи від насильства своїх чоловіків, жінки-матері виміщують на своїх дітях власне горе.

На жаль, у нашій пресі не публікуються дані про те, скільки дітей страждає від батьківських побоїв, скількох малюків довелося відправити в реанімацію після "виховних заходів".

Жорстокість до дітей породжує почуття їх провини, невпевненості у собі, сприяє формуванню психологічних комплексів та значною мірою деформує процес соціалізації, оскільки саме в дитячі роки відбувається усвідомлення дитиною своїх ролей. Надзвичайно важливе значення мають враження, отримані в дитинстві, і більш того, той світогляд, що закладено в дитячі роки, продовжує впливати на поведінку, реакції вже зрілої людини. Діти, які спостерігали за насильством у сім'ї, переносять цей негативний досвід у власне життя. Така сім'я виховує для суспільства агресора, який вважає, що людину можна принижувати, що на слабого потрібно піднімати руку. Внаслідок цього зростає підліткова злочинність, від якої стараждає суспільство.

Досить важливою проблемою сьогодення є сексуальне насилля стосовно дітей у сім'ях. Сексуальне насилля не лише породжує дисгармонію сімейних

стосунків, але й призводить до грубих трансформацій особистості (сексуально-рольової ідентифікації). Після перенесеного сексуального насилля у дитини згодом можуть проявлятися значні сексуальні дисфункції (фригідність, порушення сексуальної орієнтації тощо).

А тому на перший план, поряд із необхідністю організації допомоги постраждалим дітям і підліткам, виступає завдання створення системи профілактики – заходів по зменшенню вірогідності проявів актів насильства в сім'ї. Для створення такої системи необхідне виявлення факторів, що провокують жорстоке ставлення, і умов, що зменшують можливість агресивної поведінки.

Сучасна сім'я як соціальний інститут переживає гостру кризу. Вона поставлена у досить жорсткі умови, які змушують її виживати в надто складних умовах. Реаліями сьогодення є збіднення переважної частини сімей, зростання виробничої та побутової зайнятості дорослих членів сім'ї, тимчасове безробіття деяких батьків. Ми говоримо про проблему виховання дітей за відсутності батьків, які тривалий час перебувають на заробітках. Дуже часто не злидення життя змушує їх роками не бачитися з дітьми, а жадоба до збагачення.

За статистичними даними в Україні розпадається кожний другий – третій шлюб, помітно збільшується кількість неблагополучних сімей, в яких батьки хворіють алкоголізмом, наркоманією, станом депресії, поширюється позашлюбне материнство, розвивається тенденція до зростання питомої ваги неповних сімей, в яких виховується близько 1,5 млн. дітей.

В Україні 103,4 тис. дітей-сиріт та позбавлених батьківської опіки, їх кількість щороку збільшується на тисячу осіб [5]. Дитина має право зростати в сім'ї, але на відміну від більшості європейських країн, у нашій державі має місце тенденція до збільшення шкіл-інтернатів. У 38 фостерних (прийомних) сім'ях виховується лише 49 дітей [1].

Бідність в Україні позначається на здоров'ї дітей - 90 % усіх підлітків мають відхилення в стані здоров'я.

Резюмуючи, відзначимо, що діти часто залишаються беззахисними у разі порушення їх прав, оскільки практично відсутній механізм реалізації та контролю

за виконанням законодавчих норм щодо соціального захисту дітей, закони не мають прямої дії і в цілому законодавство має більш декларативний, ніж практичний характер.

Отже, на порядку денному стоїть питання про гарантії держави щодо забезпечення прав і можливостей дітей у нових макро-і мікросередовищах, що в загальному має сприяти успішній соціалізації молодого покоління, а для цього, в першу чергу, необхідно привести чинне законодавство України у відповідність до вимог Конвенції ООН про права дитини, встановити серйозну відповідальність дорослих, у тому числі й суду, за порушення прав дитини на недоторканість її особи, посягання на її честь і гідність.

"Росте нове покоління, здійсмається нова хвиля. Ідуть і з вадами, і з достоїнствами; створіть умови, - закликав Я. Корчак, - щоб діти виростили кращими!"...

"Поважаймо чисте, ясне, непорочне святе дитинство, ба навіть схилиймося перед ним" [3, 104].

Література:

1. Дитина в прийомній сім'ї: Нотатки психолога / Г.М.Бевз, І.В.Пеша. – К.: Український інститут соціальних досліджень, 2001. – 101 с.
2. Конвенція ООН про права дитини.-К.:Print Press ТМ, 1999.
3. Корчак Я. Право дітей на повагу / Як любити дітей. – К.: Радянська школа, 1976. – С.87–105.
4. Семиноженко В. Діти, обділені батьківською турботою, мають повноцінно увійти в соціальне середовище країни // Освіта України. – 2002. – № 32. – 19 квітня.
5. Соціальні служби – родині: Розвиток нових підходів в Україні / За ред. І.М.Григи, Т.В.Семигіної. – К., 2002. – 128 с.
6. Сухомлинська О.В. Права дитини в контексті історичних і сьогоденних реалій // Педагогічна газета. – 2003. – № 2(103). – С.7.
7. Хлебнікова Т. День захисту дітей. Від кого? // Освіта України. – 2002. – №43. – 31 травня.